

hakkıdır. Feodal karakterli bu vergi, Osmanlılar'a muhtemelen fethettikleri ülkelerin cârî örf ve kanunlarından geçmiştir. Nitekim Osmanlı hâkimiyetine giren sancakların kanunnâmelerinde daha önceki uygulamalara da temas edilmektedir. Meselâ Akkoyunlu ve Dulkadırlılar'dan Osmanlılar'a intikal eden yerlerde arûs resmi eski uygulamadaki şekli ile alınmaktaydı. 1519 tarihli *Sis Sancağı Tahrir Defteri*'nde bulunan Sultan Kayıtbay kanunu da böyle bir verginin Memlükler'de var olduğunu göstermektedir. Memlükler'de düğün sırasında şarkı söyleme ve raksetme belli kişilerin tekelinde idi. Düğün sahipleri, bir iltizam* şekline dönüşen bu âdet için en az 20 altın ödemekte idiler. Buna benzer bir uygulama Erzurum'da da yapılmaktaydı. Erzurum kanunnâmesinde, kalelerde bulunan sancak beyi mehterlerinin köylere çıkıp düğün yapanlardan 5'er akçe aldıkları, köy çalgıcılarından da bilgileri dışında düğünlerde çalgıcılık yaptıkları için cerîme istedikleri belirtilmekte ve bütün bu haksız uygulamaların yasaklandığı yazılmaktadır (Barkan, *Kanunlar*, s. 70). Şu halde feodal karakterli gibi görünen bu verginin ilk doğuş tarzı ne olursa olsun, düğün dernek gibi mutlu bir olay dolayısıyla devlete yahut devletin mümessili olan timar sahibine bir gelir sağlamak gayesiyle konulduğu anlaşılmaktadır.

Arûs resminin miktarı gelinin durumuna yani bâkire, dul ve gayri müslim (zimmiye) olmasına göre değişmekteydi. Ayrıca bazı bölgelerde halkın zengin veya fakir olması miktarın tesbitinde önemli rol oynamaktaydı. Cüzi farklılıklar hariç, genellikle müslüman bir bâkire kız için 60 akçe, dul kadın (seyyibe) için 30 akçe arûs resmi takdir edilmişti. Fakirlerden bu rakamların yarısı isteniyordu. Gayri müslim bâkire kız ve dul kadın (bîve) için de bu resmin miktarı müslümanlardan alınanın yarısı idi. Hüdâvendigâr (Bursa), Kütahya ve İç-İl sancaklarından müslüman bâkire için 60 akçe, dul için 40 akçe, fakir olanlar için ise bu rakamların yarısı alınıyordu. Toprağa bağlı bulunmayan sürekli hareket halindeki konar göçer bir kısım Türkmen boylarında gerdek resmi birer koyun veya davar olarak tesbit edilmişti. Bir kısım boylar ise bunun karşılığını akçe olarak öderlerdi. Bunlar vergiyi asıl bağlı bulundukları yere verirler, başka bir timar toprağında meydana gelen evlenmeler için o yerin timar sahibi hiçbir

hak iddia edemezdi. Bozok sancağında bu vergi nisbetleri eski uygulamanın da tesiriyle oldukça yüksekti. Burada bir kız kendi boyundan bir kocaya varırsa 100, başka bir boydan biriyle evlenirse 200 akçe arûs resmi alınırdı. Ancak bu hüküm daha sonra ağır bulunarak kız için 60, dul için 30 akçeye indirilmişti. Ortakçı-kul köylerinde kul ve câriyelerin evlenmelerinde bâkire kızıdan 30, duldan ise onbeş 15 arûs resmi alınıyordu.

Gelinin durumuna göre takdir edilen arûs resmini hangi tarafın ödediğine dair kanunnâmelerde açık bir ifade bulunmamakla birlikte, resmi toplayacak taraf ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Tahsil işi, köyün tasarruf şekline göre has, zeâmet, timar sahibine, vakıf köy ise ilgili vakfın mütevellisine aittir. *Mâlikâne-divanı** sisteminin uygulandığı yerlerde bu resim divânî sahibinin, timar köylerde de yarı yarıya sancak beyi ile timar erinindir. Bir timarda oturan piyade, müselleme, eşkinci, yamak, tatar, cambaz gibi özel bir teşkilâta bağlı olan askerî*lerde gerdek resmi her teşkilâtın kendi reisi tarafından alınmaktaydı. Aynı şekilde şahinci, doğancı gibi saray için avcı kuşu yetiştiren zümrelerin kızlarının arûsâneleri sipahiye ait olmayıp devlet adına toplanırdı. Sipahilerin kızları evlenince bu resmi sancak beyleri, hisar erlerinin kızlarınınkini dizdarları, sancak beyi kızlarının arûs resimlerini beylerbeyiler alırdı. Beylerbeyilerin kızlarınınkini ise padişah namına hazineye gelirdi.

Arûs resmi Tanzimat'tan sonra kaldırılarak yerine "izinnâme harcı" konmuştur. Evlenmek isteyenler kadıya başvurarak evlenmelerinde bir engel bulunmadığına dair izinnâme alırlardı. İzinnâme harcı kızlar için 10, dullar için 5 kuruş olarak tesbit edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hacer, *Inbâ'ü'l-gumr*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2974, vr. 42*, 73*; *Kanunnâme-i Sultânî* bir *Mücebb-i Örf-i Osmânî* (nşr. R. Anhegger—Halil İnalçık), Ankara 1956, s. 51-52, 64; *Kanunnâme-i Âl-i Osmân* (TOEM ilâvesi, nşr. M. Ârif), İstanbul 1329, s. 39; Barkan, *Kanunlar*, s. 4, 13, 21, 26, 49-50, 68, 70, 129, 151, 154, 168, 171, 271, 285, 309, 393; a.mlf., "Timar", *İA*, XII/1, s. 308-309; "Osmanlı Kanunnâmeleri", *MTM*, I/1 (1331), s. 110, 111; Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler", *DTCFD*, V (1947), s. 506-507; Yusuf Halaçoğlu, "Tapu-Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Sis (Kozan) Sancağı", *TD*, sy. 32 (1979), s. 888, 889, 1041; B. Lewis, "Arûs Resmi", *El²* (İng.), I, 679.

HALİL SAHİLLİOĞLU

ARÜSİ

(العروسی)

Yetiştirdiği âlimler ve
Ezher şeyhleriyle tanınan Mısırlı bir aile.

Menüfiye'nin Uşmûn kazasına bağlı Arûs köyüne nisbetle tanınan bu ailenin önde gelen simaları şunlardır:

1. Ahmed el-Arûsî (أحمد العروسی) (ö. 1208/1793). Arûsiler'in en büyüğüdür. 1133'te (1721) Arûs'ta doğdu. İlk öğrenimini burada yaptı. Daha sonra Kahire'ye gitti. Abdullah eş-Şübrâvî'den tefsir, Hasan el-Cebertî'den cebir ve matematik okudu. Yûsuf el-Hifnî, Ali Kayıtbâyî, İbrâhim el-Halebî gibi hocaların derslerine devam etti. Ali es-Saîdî'nin Bulak Merze Camii'ndeki derslerini takip ederek ona yıllarca yardım etti. Arap dili ve edebiyatı, hadis ve fıkıhta zamanının önde gelen âlimlerinden biri oldu. "Şehâbeddin", "imam", "allâme" gibi unvanlarla anıldı. Mustafa el-Bekrî el-Halvetî ve Uryân diye meşhur Ahmed b. Hasan en-Neşretî'nin sohbet ve zikir meclislerine devam ederek onlardan tarikat icâzeti aldı. Özellikle Mustafa el-Bekrî'nin ilgisini kazandı ve onun kızlarından biryle evlendi.

İdareciler ve ilim adamları arasında otoritesiyle tanınan Ahmed el-Arûsî 1778'de Ezher şeyhliğine seçildi. İlmî dirayeti yanında idarî ve siyasî nüfuza ve halk ile idareciler arasındaki sürtüşmeleri ortadan kaldıracak derecede etkili bir şahsiyete de sahipti. Nitekim Şarkîye iline bağlı Hüseyniye ilçesi halkına zulmeden Mısır Valisi Ahmed Ağa, Arûsî'nin teşebbüsüyle görevinden uzaklaştırılmış, yeni vali Ezher şeyhliğine kadar bizzat gelecek onun rızasını alma gereğini duymuştur. Ahmed el-Arûsî Kahire'de vefat etti ve Şeyh Uryân Camii Mezarlığı'na defnedildi. Hocası Melevî'nin *et-Tenvîr fî is-ķâṭṭ-t-tedbir* adlı manzum eserine ve Semerkandî'nin *ed-Dürerü'l-ilâhiyye* şerhine birer hâşiye yazmıştır.

2. Şemseddin Muhammed el-Arûsî (شمس الدين محمد العروسی) (ö. 1245/1829). Ahmed el-Arûsî'nin dört oğlundan en büyüğüdür. Kavalalı Mehmed Ali Paşa zamanında Ezher şeyhliğine seçildi (1818). 1822'de konulan emlak vergileri yüzünden halkın idareye karşı ayaklanması olayına adı karıştı. Öğrencilerinin, ilim adamları ve yöneticilerin büyük saygı duyduğu Muhammed el-Arûsî yazmaktan çok okuma ve araştırmaya düşkün olması, öğretim ve idarecilik meşguliyetlerinin ağırlığı yüzünden eser yazmaya

vakit ayıramadı. Kahire'de öldü ve Şeyh Uryân Camii Mezarlığı'na babasının yanına defnedildi.

3. Mustafa el-Arûsî (مصطفى العروسی) (ö. 1293/1876). Şemseddin el-Arûsî'nin oğludur. 1213 (1799) yılında Kahire'de doğdu. Tahsilini Ezher'de tamamladı. 1864'te Ezher şeyhliğine tayin edildi. Özellikle Şâfiî fıkıhındaki dirayetle tanındı. Halk arasında yaygın olan bid'at ve hurafeleri kaldırmaya çalıştı. Yollar-da Kur'ân-ı Kerîm okuyarak dilenmeyi yasakladı. Ezher Üniversitesi'ne çekidüzen vermek üzere öğretim elemanları ve öğrenciler için yeterlik imtihanı koymak istemesi üzerine şiddetli bir muhalefetle karşılaştı. 1870'te bu yüzden görevinden uzaklaştırıldı. Kahire'de öldü ve Şeyh Uryân Camii'ndeki aile mezarlığına defnedildi.

Eserleri. *Netâ'icü'l-efkâr-i-kudsiyye* (I-IV, Bulak 1290, Zekerîyyâ el-Ensârî'nin Kuşeyrî şerhinin hâşiyesi); *Keşfü'l-gümme ve takyidü me'ânî ed'iyeti seyyidî'l-ümme* (Hz. Peygamber'den rivayet edilen dualar); *Risâle fi'l-iktisâb; el-'Ukûdül-ferâ'id fi beyânî me'ânî'l-'akâ'id; el-Envârül-behiyye fi beyânî eḥaḳ-ḳıyyetü'l-mezhebi's-Şâfi'î; el-Ferâ'izü'l-müstahsene fî mâ yete'alleḳu bi'l-bes-mele ve'l-ḥamdele; el-Hidâye bi'l-ve-lâye.*

BİBLİYOGRAFYA :

Cebertî, 'Acâ'ibü'l-âşâr, II, 162-164; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1321-1322; İzzâhu'l-meknûn, II, 620; Halil Merdem Bek, *A'yânü'l-karnî's-şâliş 'aşer*, Beyrut 1977, s. 247; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, V, 354-355; İbrâhim Musabbih, "Ma'a Şüyûḫi'l-Ezher", *el-'Urvetü'l-vüşkâ*, sy. 34, Kahire 1982, s. 62; sy. 35, s. 62; sy. 36, s. 68; Suâd Mâhir Muhammed, *Mesâcidü Mısr ve evli-yâ' uhe's-şâlihân*, Kahire 1983, V, 293-298; *el-Ezherü's-serîf fi 'idihî'l-elfi*, Kahire 1983, s. 243-244, 248; Abdülmuiz Hattâb, *Şüyûḫü'l-Ezher* (nşr. Vezâretü'l-İlâm), Kahire, ts., s. 19-20, 22-23, 26.

İRFAN GÜNDÜZ

ARÜSİYYE

(bk. ARÜS RESMÎ).

ARÜSİYYE

(العروسیة)

Şâzeliyye tarikatının Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Arûs (ö. 868/1463-64) tarafından kurulan Kuzey Afrika kollarından biri.

Silsilesinde yer alan Fethullah el-Acemî vasıtasıyla Horasan'dan Kuzey Afrika'ya geldiği anlaşılan bu tarikat, dünyaya ve dünyevî değerlere önem verme-

yen bir irşad anlayışına sahiptir. Ahmed el-Arûs, bu özelliği Şâzeliyye'nin esasları ile birleştirerek Arûsiyye'yi kurmuş, irşad tarzı ve tarikat usullerini *Tuḥfetü's-seyyid el-Mehdî el-Fassî* adlı bir risâlede toplamıştır. Şâzeliyye tarikatının Fas kollarından biri olan Zerrûkiyye'nin kurucusu Ahmed ez-Zerrûk (ö. 899/1493-94), Ahmed el-Arûs'un halifesidir.

Arûsiyye'nin silsile ve usulünü *el-Envârü's-seniyye fi esânidi't-tarîkatü'l-'Arûsiyye* adlı bir eserde anlatan Abdüsselâm el-Esmer el-Feytûrî'nin (ö. 981/1574) şeyhliği döneminde tarikat yaygınlık kazanmış, bu yüzden Feytûrî'ye "ikinci pîr" unvanı verilmiştir (bk. ABDÜSSELÂM el-ESMER). Ahmed el-Arûs'un şeyhi Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ukbe el-Hadramî'nin Kâdiriyye silsilesinde yer almasından dolayı Arûsiyye'nin Kâdiriyye tarikatının kollarından biri olduğu da söylenir. Bölgedeki etkisi, mensuplarının çokluğu ve özellikle XIX. yüzyılda Türkler'e bağlılığı ile tanınan Arûsiyye, Abdüsselâm el-Esmer el-Feytûrî'ye nisbetle Tunus'ta Selâmiyye olarak bilinmektedir. Tarikat Mısır, Libya ve Tunus başta olmak üzere Kuzey Afrika'da bugün de faaliyetlerini sürdürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 272^b; Rinn, *Mara-bouts et Khouan*, Alger 1884, s. 38, 268; Le Chatelier, *Confreries Musulmanes du Hedjaz*, Paris 1887, s. 84-92; Şehbenderzâde, *İslâm Tarihi*, s. 520-523; Abdülhay el-Kettânî, *Fih-risü'l-feḥâris*, I, 205-206; F. de Jong, "al-As-mar", *El² Suppl.* (İng.), 93-94.

MEHMET DEMİRCİ

ARÜZ

(عروض)

Arap edebiyatında doğmuş ve İslâmî edebiyatlara yayılmış bir nazım sistemi ve Arap nazım sisteminde ilk şatırın son tef'ilesi.

I. ARAP EDEBİYATI'NDA ARÜZ

II. İRAN EDEBİYATI'NDA ARÜZ

III. TÜRK EDEBİYATI'NDA ARÜZ

Nazımda uzun veya kısa, kapalı veya açık hecelerin âhenkli dizilerine dayanan bir vezin sistemi olup Arap edebiyatında doğmuş, dil yapısına, edebî an'aneye ve zevke göre değişikliklere uğrayarak, başta Fars ve Türk edebiyatları olmak üzere, İslâm medeniyeti çevresi-

ne giren diğer milletlerin kendi dillerindeki edebiyatlarına da geçmiştir. Arüz aynı zamanda, tarif edilen vezin sistemiyle nazmedilmiş Arapça manzumelerde beytin ilk yarısının son tef'ilesine de denir.

Arüz kelimesinin çeşitli lugat mânaları vardır. Edebî istilâh olarak bunlardan hangisine dayandığı, gerek eski müellifler gerekse yeni araştırmacılar tarafından kesin bir izah şekline bağlanamamış, bu hususta öteden beri birbirinden çok farklı ihtimaller tekrar edile gelmiştir. Bu izah tarzlarını kısaca anmak, bazı hususların çözülmesine yardımcı olabileceği gibi bizi hiç değilse doğruya yaklaştırmakla mümkündür. Arüzün pek çok lugat mânasından, istilâh olarak taşıdığı mânalarının bağlı bulunduğu ileri sürülenlerin başlıcaları şunlardır: "Yön, cihet, taraf, yan, bölge; Mekke, Medine ve etrafı; daracık dağ yolu; bulut; serkeş deve; çadırın orta direği; ortaya çıkma veya çıkarma; kendisiyle bir şey karşılaştırılan, dolayısıyla ölçü ve örnek olan şey".

Arüz ilmini sistemli bir izah şekline kavuşturan, bu arada vezin ve kafiye ile, daha doğrusu bir bütün halinde nazımla ilgili istilâhların çoğunu tesbit ve tarif eden el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791), bu sahada eskiden beri kullanılagelen ve bazıları zamanla açıklık kazanan, bazıları ise bulanık bir mâna taşıyan kelimelere muayyen karşılıklar tayin etmişti. **Kaside**, **beyit**, **kafiye**, **recez**, **remel** vb. böyle kelimelerden biri de arûzdur. Bu kelimeyi el-Halîl bel-li iki şeye bağlamıştır. Bunlardan biri, bir beytin ilk yarısının (şatr) son cüzü (tef'ilesi), ikincisi vezin hatta nazım bilgisi. Şu halde lugat mânalarının hangisinden geldiği araştırılırken, arüzün el-Halîl'den önce neyi ifade ettiği ve onun bu kelimeyi anılan iki şey için istilâh olarak neden seçtiği hususları birbirine karıştırılmadan ele alınmalıdır.

Arüzün, ilimlerin veya edebî bilgilerin bir tarafı, bir bölümü olduğu, güç bir meselede bizi hedefe götüren bir yola, sağladığı fayda ile bereket sembolü olan buluta benzediği, şiirin vezninin doğru veya bozuk oluşunun bu ilim sayesinde ortaya çıktığından bu bilginin arüz adını aldığına dair ihtimallerle, el-Halîl'in Mekke'de kendisine yeni bir ilmin ihvan edilmesi için yaptığı dua üzerine ilâhî bir ilhamla arüz ilmini kurduğu ve onu Mekke'nin isimlerinden biri